

БОРОТЬБА ЗА СКІФСЬКУ СПАДЩИНУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ВИСТАВКОВИХ ПРОЄКТІВ У ЧАСИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ключові слова: «скіфське золото», інформаційна війна, виставкові проєкти, Крим.

Keywords: «Scythian gold», information war, exhibition projects, Crimea.

За свідченнями Геродота та археологічними дослідженнями, скіфи – це кочовий іраномовний народ, який перебував на території сучасної України протягом VII–III ст. до н. е., в період раннього залізного віку [5].

Сьогодні скіфські артефакти є важливими елементами культурної та історичної спадщини українського народу. Важливі колекційні зібрання періоду панування скіфів на території українських земель представлені численними артефактами, які експонуються не тільки в музеях України, а і в музеях ЄС, транслюючи інколи різні наративи.

З імперських часів скіфська культура та її надбання стали елементом маніпуляцій навколо українських земель, звідки і походили артефакти. Археологічні дослідження могутніх скіфських курганів, що проводились із XVIII ст. [10; 13] та вивезення їх до музеїв сучасної росії додатково підтверджує цю тезу [2]. У радянські часи російська історіографія намагалася включити скіфський сюжет до своєї культурно-історичної спадщини, розглядаючи її як «спільне надбання» [3]. Ці тези актуальні і сьогодні в межах російсько-українського протистояння.

Беручи до уваги повномасштабне вторгнення росії в Україну, що розпочалось у 2022 році, питання збереження культурної спадщини, в тому числі скіфських артефактів, постає особливо гостро. Виставкові проєкти як в Україні, так і за кордоном є не тільки засобом популяризації, але й інструментом боротьби за українську ідентичність і міжнародне визнання культурного надбання.

Виставкові проєкти в часи російсько-української війни, які стосувалися скіфської культури, були організовані в музеях України та за кордоном (Німеччина, Нідерланди, Велика Британія). Серед найвизначніших та найрезонансніших була виставка «скіфського золота» – «Крим – золотий острів у Чорному морі», спочатку в Рейнському Крайовому музеї Бонна (Німеччина, 2013), а згодом в археологічному музеї Алларда Пірсона (Нідерланди, 2014), що знайомили світову спільноту з багатством скіфської культури [18].

Представлені експонати з Автономної Республіки Крим мали бути повернуті в червні 2014 р. Зважаючи на анексію Криму росією, повернення експонатів до музеїв не сталося, що створило перший в історії прецедент. 19 листопада 2014 р. було розпочато судову справу у районному суді Амстердама за ініціативи кримських музеїв, де, з одного боку, кримські музеї вимагали повернути експонати до окупованого Криму, а з іншого боку, – була українська сторона з вимогою повернення артефактів до Національного музею України [15]. Врешті-решт, протягом довгого судового процесу, у листопаді 2023 р. колекція «скіфського золота» повернулась в Україну і сьогодні експонується Скарбницею Національного музею України [4].

Російська сторона, зважаючи на публікації у ЗМІ, практично не називала артефакти, які вони бажають повернути, а використовувала цей судовий інцидент, імовірно, як легітимізацію анексії Криму [7; 8; 12]. Україна, навіть зважаючи на зміни в законодавстві щодо музеєфікації експонатів, теж вважала повернення «скіфського золота», ймовірно, важливим аспектом у міжнародній політичній площині – невизнання анексії країною-агресором [11; 16; 17].

Використання судових процесів у поверненні артефактів російською стороною виступає як додаткова можливість легітимізації викрадених артефактів та визнання анексії міжнародною спільнотою.

Екстраординарною була виставка в Британському музеї (Лондон, 2017). З 14 вересня 2017 р. до 12 січня 2018 р. у Лондоні проходила виставка «Скіфи: воїни стародавнього Сибіру», де росія демонструвала артефакти скіфської культури. Деякі з них походили з території України, були вивезені з української території періоду російської імперії – СРСР. Росія ці артефакти виставила виключно як частину власної історії [9], що додатково підтверджує тезу просування країною-агресором інформаційної кампанії в стилі «один народ». Оскільки робота над виставкою розпочалася після початку боротьби за «скіфське золото», то вона стала додатковим фактом просування російського нарративу, що саме росія є колискою скіфської культури [14]. Посол України у Великій Британії Н. Галібаренко 13 вересня 2017 р. порушила це питання та отримала відповідь від Британського музею, що «не існує жодних сумнівів стосовно походження предметів згаданої виставки, більшість з яких вже публічно презентувалися в минулому» [19].

Скіфські експонати все частіше стають елементом російської пропаганди. Російська влада неодноразово намагалася привласнити скіфську спадщину. Пропаганда активно просуває нарратив про «спільну історію» українських та російських земель, зосереджуючи свою увагу на відсутності розвитку окремої української культури.

Особливо небезпечним в умовах повномасштабного вторгнення стало привласнення експонатів із захоплених музеїв та вивезення їх на територію підконтрольну росії. Зокрема, у квітні 2022 р. стало відомо, що після викрадення й допиту доглядачки музею російські військові, за сприяння колаборанта Є. Горлачова, викрали одну з найбільших колекцій скіфського золота з музею у Мелітополі та вивезли її до Криму. За повідомленнями The New York Times, було вкрадено щонайменше 198 золотих предметів [1].

Є. Горлачов виступив із заявою, що експонати «є великою цінністю для всього колишнього Радянського Союзу», а його за заслугу перед окупаційною владою було нагороджено орденом «За відвагу». Росія реалізує стратегію використання культури, зокрема музеїв, як елементу воєнної агресії [6].

Війна йде не тільки на фронті, але й у культурній площині, адже нам постійно потрібно доводити свою правоту. Країна-агресор все частіше реалізовує стратегію використання культури, в тому числі музеїв, як елемент воєнної агресії та поширення російської пропаганди.

Сьогодні скіфська спадщина є не тільки частиною історії, а й важливим елементом сучасної боротьби України за власну культурну ідентичність в умо-

вах російсько-української війни. Завжди росія використовувала історію як зброю, тож сьогоднішні події це підтверджують. Виставкові проекти стають інструментом «soft power», допомагаючи Україні довести міжнародній спільноті своє право на власну історію. Тож боротьба за скіфську спадщину триває не тільки в політичному та воєнному аспектах, а й на рівні музейної та наукової діяльності. Виставкові проекти відіграють у цьому важливу роль, даючи змогу зберігати та популяризувати унікальну історію України.

Джерела та література

1. Gettleman J., Chubko O. Ukraine says Russia looted ancient gold artifacts from a museum. (Published 2022). *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2022/04/30/world/europe/ukraine-scythia-gold-museum-russia.html>
2. Артамонов М. И. Сокровища скифских курганов в собрании Государственного Эрмитажа. Ленинград, 1966. 120 с.
3. Археологія Української РСР: У 3-х тт. Т. 2: Скіфо-сарматська та антична археологія. Київ: Наукова думка, 1971.
4. Відкрилася виставка «Скарби Криму. Повернення», що покаже легендарне «скіфське золото». *Національний музей історії України*. 04 липня 2024 р. URL: <https://nmiu.org/posts/243>
5. Геродот. Історії в дев'яти книгах. Київ, 1993. 752 с.
6. За отважное воровство – в Мелитополе оккупанты наградили медалью одиозного коллаборанта. *RIAM*. 21 червня 2023 р. URL: [https://ria-m.tv/news/322484/za_otvajnoe_vorovstvo_v_melitopole_okkupanty_i_nagradili_medalyu_odioznogo_kollaboranta_\(foto\).html](https://ria-m.tv/news/322484/za_otvajnoe_vorovstvo_v_melitopole_okkupanty_i_nagradili_medalyu_odioznogo_kollaboranta_(foto).html)
7. Минкульт РФ подтвердил возвращение в Киев скифского золота, но «повода для паники нет». *The Internet Archive*. 09 серпня 2015 р. URL: <https://web.archive.org/web/20150809210542/http://toneto.net/news/kultura/minkult-rf-podtverdil-vozvrashchenie-v-kiev-skifskogo-zolota--no--povoda-dlya-paniki-net->
8. Московская комиссия прибыла в Крым для возвращения скифского золота. *Крымский сайт*. *The Internet Archive*. 19 лютого 2015 р. URL: <https://web.archive.org/web/20150613000629/http://crimea.kz/134535-Moskovskaya-komissiya-pribyla-v-Krym-dlya-vozvrasheniya-skifskogo-zolota.html>
9. Нестеренко Є. Ермітаж приховує правду: скіфське золото з України видають за «сибірське». 2+2. 26 серпня 2024 р. URL: <https://2plus2.ua/zateryannyj-mir/novyny/sensaciynapravda-80-skifskogo-zolota-v-ermitazhi-z-ukraini-a-sibirskih-skifiv-nikoli-ne-isnuvalo>
10. Полін С. В. Мельгунівський курган (Лита Могила). *Енциклопедія історії України*: у 10 т. Київ: Наукова думка, 2009. Т. 6. С. 596.
11. Полухович Д. Не золото не скіфів: за які артефакти насправді бореться Україна в Амстердамі. *«Ділова столиця» – найсвіжіші новини України та світу*. 26 жовтня 2021 р. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/society/ne-zoloto-ne-skifov-za-kakie-artefakty-na-samom-deleboretsya-15032019220000>
12. Постпред РФ пожаловался, что ЮНЕСКО не может содействовать возвращению «скифского золота» в Крым. *WebArchive / 112*. 20 квітня 2015 р. URL: <https://web.archive.org/web/20150810102603/http://112.ua/obshchestvo/postpred-rf-pozhalovalsia-chto-yunesko-ne-mozhet-sodeistvovat-vozvrashcheniyu-skyfskoho-zolota-v-krim-222605.html>
13. Придик Е. М. Мельгуновский клад 1763 г. *Материалы по археологии России*. СПб, 1911. № 31. 24 с.
14. Скифы в заложниках у россиян. *InformNapalm*. 04 листопада 2017 р. URL: <https://informnapalm.org/41391-skify-v-zalozhnikah-u-rossiyan/>
15. Строкова Л. Так зване «скіфське золото» з кримських музеїв: проблема повернення культурних цінностей України з Нідерландів. *Культурні цінності Криму і Донбасу в умовах війни та окупації*. Київ, 2016.

16. Тарадай Д. «Скіфське золото»: Київ вступає в юридичну битву з Кримом – BBC Україна. *BBC Україна*. 15 травня 2015 р. URL: https://web.archive.org/web/20150806210157/http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/05/150515_dispute_scythian_gold_dt

17. У Нідерландах вирішили повернути «скіфське золото» Україні. *TCH.ua*. 14 грудня 2016 р. URL: <https://tsn.ua/groshi/u-niderlandah-virishili-povernuti-skifske-zoloto-ukrayini-846530.html>

18. У Німеччині відкрили виставку «Крим – золотий острів у Чорному морі». *Інформаційне агентство Українські Національні Новини (УНН)*. 08 грудня 2013 р. URL: <https://web.archive.org/web/20131208002807/http://www.unn.com.ua/uk/news/1228987-u-nimechchini-vidkrili-vistavku-krim-zolotiy-ostriv-u-chornomu-mori>

19. Щодо виставки «Скіфи: воїни стародавнього Сибіру» у Британському Музеї. *Посольство України в Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії*. 03 листопада 2017 р. URL: <https://uk.mfa.gov.ua/news/60864-shhodo-vistavki-skifi-vojini-starodavnyogo-sibiru-u-britanskomu-muzeji>

Кобас Константин Йосиф

Донецький національний університет імені Василя Стуса

РИМСЬКЕ ПРОНИКНЕННЯ В ПІВНІЧНЕ ПРИЧОРНОМОР'Я У I СТ. ДО Р. Х. – IV СТ.

Ключові слова: античність, Північне Причорномор'я, грецький поліс, римське проникнення, vexillations римських військ.

Keywords: antiquity, the Northern Black Sea coast, the Greek polis, Roman penetration, vexillations of Roman troops.

Проникнення римлян у Північночорноморський регіон – явище відоме, але недостатньо досліджене в українській історіографії. Недостатня дослідженість цього явища проявляється у відсутності єдиної думки щодо перебігу римського проникнення в Північне Причорномор'я, подальшої військової присутності та форм її прояву. Питання щодо римського проникнення, його перебігу та подальших впливів на життя регіону неодноразово порушувалося у працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників: В. Кадєєва, В. Зубаря, Н. Сон, В. Анохіна, В. Дякова, В. Гайдукевича, К. Гриневича, М. Ростовцева, В. Блаватського, Д. Піппіді, В. Крапівіної, Е. Соломонік, Б. Кене, А. Романчук, П. Каришковського, Р. Козленко, С. та А. Буйських, І. Смирнова, Г. Белова, С. Крижицького, Т. Моммзена, К. Колесникова, В. Домашевського, В. Латишева, І. Антонової, С. Жебелева, Е. Міннса, Д. Каллістова [6, с. 5–8, 12].

Мета нашого дослідження полягає в описі процесу римського проникнення в зазначений регіон, подальшого розгортання та характеристики присутності римлян, а також визначенні її форм.

Джерельна база зазначеної проблеми є дуже різноманітною, вона включає дані широкого комплексу джерел: писемних, археологічних, епіграфічних, архітектурних, зображальних, картографічних, скульптурних, ономастичних тощо. Писемні джерела представлені переважно працями античних та середньовічних авторів (істориків, географів, ораторів, письменників), серед яких варто виділити: Аппіана, Посідонія, Плінія Старшого, Страбона, Клавдія Птолемея, Корнелія Тацита, Діона Кассія, Йосифа Флавія, Флегонта Траллійського, Гая Светонія,